
SUGESTIVNOST I SNAGA MATASOVIH POLEMIČKIH RASPRAVA
NA POČETKU HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA U
DALMACIJI

Miljenko Buljac, Hrvace

Gimnazija Dinka Šimunovića, Sinj
e-mail: miljenkobuljac@gmail.com

UDK: 94 (497.5 Sinj) '1860'
271.3-05 Matas, A. K.
Stručni rad
Primljeno 10/2008.

Sažetak

Fra Ante Kostantin Matas (1833.-1884.) je u vrtlogu previranja šezdesetih godina XIX. st. zaslužio naslov odrješitog pristaše hrvatskoga narodnog preporoda u Sinju i Dalmaciji, te najgorljivijeg i odlučnog branitelja cjelokupne hrvatske kulture. Bio je gimnazijski profesor i ravnatelj Javnog višeg hrvatskog gimnazija u Sinju, potkraj života profesor i u Dubrovniku; također i vijećnik narodnjak u Općinskom vijeću u Splitu. Matasove polemičke knjižice Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije (1860.) te Šilo za ognjilo (1861.) temelje se na izvanrednom poznavanju povijesnih i drugih izvora, a snagom dokaza nadmašuju znanstvene rasprave. Budući da su u povijesnim pregledima književnosti nespomenute, a mnogima nepoznate, zahtijevaju klasifikaciju, nove prosudbe i ocjene. Svrha je ovog članka prikazati najvažnije sastavnice koje ih čine sugestivnim polemičkim, odnosno publicističkim štivom hrvatske književnosti.

Ključne riječi: polemičko štivo, publicistika, preporod, talijanizacija, branitelj jezika, dijalog.

1. UVOD

Fra Ante Kostantin Matas (Kladnjice Gornje, 26. svibnja 1833. – Split, 3. studenoga 1884.), gimnazijski profesor i dugogodišnji ravnatelj sinjskoga *Javnog višeg hrvatskog gimnazija*, potkraj života profesor i u Dubrovniku, u vrtlogu previranja šezdesetih godina XIX. stoljeća zaslužio je naslov odrješitog pristaše hrvatskoga narodnog preporoda u Sinju i Dalmaciji, također i gorljivog branitelja cjelokupne hrvatske kulture.¹ U tišini samostanskih

¹ Vidi opširniji životopis u: Fra Petar Bezina, *Ante Kostantin Matas*, u: Ante Kostantin Matas, njegovo vrijeme i djelo, Zbornik o Zagori, knj. 1, ur. Mate Matas, Matica hrvatska, Split, 1998., str. 7-40.

zidina, uz crkvu, sjemenište i knjižnicu s čitaonicom, a uskoro i arheološku i druge zbirke Ante Kostantin Matas sazeo je u zaslužnog branitelja istinskih nacionalnih vrijednosti hrvatskoga naroda. Šezdesete su godine razdoblje oštirih polemika u kojima je sudjelovalo dvadesetak istaknutih predstavnika kulturnoga i političkog života. Već u prvom godištu profesorske službe, a nedugo potom i ravnateljske, Matas objavljuje dvije polemičke knjižice jer tada nije bilo časopisa koji bi u Dalmaciji promovirali narodnjačke ideje. Na Bajamontijeve govore i Proglas Splitske općine nešto kasnije odgovorio je i Jakov Grubković, također sinjski fratar, brošuram *Zaorija na talijanstvo svoje*, potpisan pseudonimom "Jedan Dalmatin".² Povratkom Ustava javljaju se osviješteni narodnjaci: Ante Kuzmanić brošuram *Poslanica Dalmatincima*, potom Ivan Danilo knjižicama *Sulla civiltà in Dalmazia* te *L' autonomia della Dalmazia*, u kojima odbacuje autonomaška rješenja, Ignacije Bakotić, Vinko Milić i Mate Ivičević. Umjerenije stavove zastupao je Šime Ljubić, a dr. Lovre Monti zalagao se za slavenizaciju Dalmacije. Radovi navedenih autora začetci su novije političke publicistike koja se oslanjala na rasprave Pavla Rittera Vitezovića, polihistora, utemeljitelja navedenog žanra. Posebno značenje pridajemo Matasovim knjigama *Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije*, na kojoj je otisnut znak Brzotiska Dragutina Albrechta u srpnju 1860., te *Šilo za ogrnjilo*, sa znakom Tiska dr. Ljudevita Gaja u siječnju 1861. Riječ je o gotovo nepoznatim povijesnim raspravama, koje zaslužuju nove prosudbe i ocjene i novu klasifikaciju, zato što su izostavljene iz povijesnih pregleda književnosti. Matas je nepoznat književnim povjesničarima pa je ostao bez spomena u dosadašnjim raspravama o preporodu u Dalmaciji. U nakladi *Zbornika Kačić* godine 1989. fra Josip Ante Soldo pretiskao je obje knjižice,³ a novi poticaj istraživanju dao je

² Josip Grbavac potanje piše o sinjskim profesorima, o Matasu, Grubkoviću, koji je napustio Gimnaziju i postao grkokatolikom i ideologom sveslavenske misli (Grbavac, *Franjevačka klasična gimnazija od godine 1854. do 1918.*, u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju 1838.-1854.-1988.-2004.*, Radovi sa Znanstvenog skupa '150. obljetnica Franjevačke klasične gimnazije u Sinju s osvrtom na ostalo školstvo u Cetinskoj krajini', održanog 1989., prošireni 2004. u prigodi 150. obljetnice javnosti Gimnazije, Split-Sinj, 2004., str. 196.).

³ Na naslovnica Matasovih knjižica iz godine 1860. umjesto imena autora stajao je samo troslov "A. K. M.". Fra Ante Josip Soldo, priređivač i urednik pretiskanih izdanja, za kojeg doista možemo reći kako je bio najpouzdaniji i najsavjesniji znanstvenik, u trenutku neosjetljivu za razlike, pogrdno je ispisao drugo ime autora, "Konstantin" umjesto "Kostantin", što mnogima ostavlja nejasnoću o Matasovu pravom imenu. Dvojbu je uklonio fra Petar Bezina, autor Matasova životopisa i Mate Matas, urednik zbornika i pokretač znanstvenog

Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 110. godišnjice Matasove smrti. Zbornik donosi pet izvornih znanstvenih radova, dva stručna i tri pregledna, ali su većina prinosi s tematikom o Matasovu zavičaju i Zagori; o autoru pak možemo izlučiti opširan životopis iz pera fra Petra Bezine, potom raspravu fra Josipa Ante Solde o Matasu i razvoju hrvatske misli u Dalmaciji⁴ te Vlade Pandžića o njegovim jezikoslovnim pogledima.⁵ U nakladi *Zbornika Kačić* franjevačka subraća priredila su 1998. i drugo, prošireno i dopunjeno izdanje *Propovijedi i govori*, čime su otvorene mogućnosti proučavanja Matasovih prinosa i utjecaja koji bi obuhvatio svekoliko njegovo djelovanje, uključujući i propovijedi uz crkvene svečanosti, govore kojima se obraćao učenicima i profesorima te govore u Splitskom municipiju (Općinskom vijeću). Iz navedenih razloga postavljamo hipotezu o važnim prinosima Ante Kostantina Matasa, zaslugama kojima je trajno zadužio hrvatsku političku publicistiku, a svojim skladnim djelom i djelovanjem promicao najuzvišenije domovinske zadaće, 'razbuktao plamen' narodnog preporoda u Dalmaciji.

2. ODJECI HRVATSKOG NARODNOG PREPORODA U SINJU I DALMACIJI

2.1. *Od Ante Kuzmanića do neuspjeha Hrvatske banske konferencije*

Hrvatski narodni preporod povijesna je prekretnica i najvažnije prijelomno razdoblje u kulturnom i političkom životu hrvatskoga naroda, prvi usustavljeni pokušaj integracije hrvatskoga prostora i pisane kulture u njemu, gotovo nakon tisućljetne povijesne kalvarije. Upravo zbog sklonosti hrvatskoga čovjeka povijesnom zaboravu ističemo činjenicu srednjovjekovne povezanosti svih hrvatskih krajeva. Vrlo jasno i decidirano tu tezu promiču Josip Bratulić i Stjepan Damjanović, autori *Hrvatske pisane kulture*, u kojoj raspravljaju o našoj bogatoj trojezičnoj i tropisamskoj

skupa o Anti Kostantinu Matasu, održanog u Splitu 7. listopada 1994. (A. K. Matas, nav. dj., str. 15). Unatoč upozorenjima, još je i danas istaknut pogrješan natpis ulice u Sinju, nazvane Matasu u čast.

⁴ Josip Ante Soldo, *Ante Kostantin Matas i razvoj hrvatske misli u Dalmaciji*, u: Ante Kostantin Matas, njegovo vrijeme i djelo, ur. Mate Matas, Zbornik o Zagori, knj. 1, Zagreb, 1995., str. 52.

⁵ Vlado Pandžić, *O jezikoslovnim pogledima i jeziku prof. Ante Kostantina Matasa, hrvatskoga narodnoga preporoditelja u Dalmaciji*, u: Ante Kostantin Matas, njegovo vrijeme i djelo, ur. Mate Matas, Zbornik o Zagori, knj. 1, Zagreb, 1995., str. 57-68.

baštini potvrđenoj u svim našim krajevima. Hrvatski narodni preporod je, prema njihovoj tvrdnji, raznolike književne tijekomove objedinio, zapravo obnovio postojeće srednjovjekovno jedinstvo.⁶

Navedena teza ne umanjuje važnost hrvatskog narodnog preporoda, kulturnog i političkog pokreta u trećem i četvrtom desetljeću XIX. stoljeća. Gajevo pozivanje na još stariju, ilirsku prošlost ionako je iskonstruiran obrazac koji se prilagodio hrvatskom prostoru i imenu. Kao pokret nacionalnog osvještenja i promicanja svekolikih nacionalnih težnja i duhovnih vrijednosti odjeknuo je i u Dalmaciji, unatoč programima sustavnog otuđenja i talijanizacije naše kulture, političke rascjepkanosti hrvatskih zemalja i raznolikih interesa političkih moćnika, loših prometnih veza i konačno općeg siromaštva u kojem je stanovništvo živjelo. Dalmacija, zanemarena pokrajina, samo je još jedna "od nesložnih struna na Gajevoj liri", nečasnim je politikantstvom onemogućena u stvaranju i promicanju zajedništva koje je moglo pridonijeti ujedinjenju s ostalim hrvatskim zemljama. Gajev nauk zasnivao se na širokoj južnoslavenskoj osnovici, i ubrzo se potvrdio kao nerealan. Dalmacija nije bila spremna na ilirski plebiscit. Štoviše, u kulturnim krugovima javilo se i nezadovoljstvo zbog toga što "...u Zagrebu donose važne i dalekosežne odluke, a da se pri svemu tome ne savjetuju s predstavnicima kulturnih ljudi iz Dalmacije".⁷ Gaj je pozivao na ilirstvo, a probudio hrvatstvo, rasplamsao iskru kojom su stvoreni temelji promicanju hrvatskoga jezika u javnome životu. Koliko god široko zamišljen, kulturni pokret preporoditelja koji su u početku bili nositelji ilirskog imena, sveo se na hrvatski kulturni i politički prostor, i tako je preporod ostao u hrvatskim nacionalnim okvirima.

Ante Kuzmanić, profesor primaljstva, u nepovoljnim uvjetima u Zadru iznjedrio je *Zoru dalmatinsku*, prvi kulturološki časopis na hrvatskome jeziku, namijenjen širokim slojevima stanovništva, u doba oskudne pismenosti, kad su za našu kulturu oni učeniji već bili izgubljeni, stoga što su odgojeni u tuđinskom duhu i u tuđinskom jeziku.⁸ *Zora dalmatinska* nadrasla je razinu prosvjetiteljskog časopisa, pa iako nije, osim poneke iznimke,

⁶ Usp. Josip Bratulić – Stjepan Damjanović, *Hrvatska pisana kultura*, Izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća, I. svezak, ur. Ante Bičanić, Veda, Križevci, 2005., str. 30.

⁷ Usp. Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora*, NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 330.

⁸ Usp. Vince, *nav. dj.*, 1961. Također u: Vince, *nav. dj.*, 1990., str. 317-370.

u estetskom smislu darivala čitatelje vrijednim književnim prinosima, goleme su zasluge Ante Kuzmanića kao utemeljitelja i urednika.⁹ Časopis je jasno naznačio domoljubne planove, zbog čega je na silu i ugašen u svojem petom godištu 1848.; od ostalih na hrvatskom jeziku stalniji je samo *Glasnik dalmatinski*, a kratkog je vijeka *Pravdonoša*. Dalmacija je izolirana i pod izravnom upravom Beča. Doseljenici iz Tirola uz pomoć talijanske manjine i talijanaša, autonomaša, ostvaruju politički utjecaj i prevlast u narodnom životu. Rascjepkanost i razjedinjenost hrvatskih zemalja, tuđinske vlasti, tuđinski jezik, talijanizacija naše kulture u Dalmaciji, onemogućili su, gasili i zatirali zamisli o buđenju nacionalne svijesti, a osobito ideju o zbližavanju i ujedinjenju hrvatskih zemalja. Bachov apsolutizam donio je uvjete protivne volji hrvatskoga čovjeka: sprječavanjem dolaska izaslanika iz Dalmacije propala je Banska konferencija sazvana 19. prosinca godine 1860., a skorim osnutkom *Dalmatinskog sabora* šaćica talijanaša je dvotrećinskom većinom ostvarila pravo na ključna mjesta, i tako još snažnije učvrstila politički utjecaj i moć. Carskom namjesniku Lazaru Mamuli pripao je dio tih nečasnih zasluga.¹⁰ Gašenjem *Zore dalmatinske* nestao je pravi hrvatski časopis, ali su zato u Zadru početkom šezdesetih godina tiskani autonomaški listovi *Osservatore Dalmato*, *La Voce Dalmatica*, *Il Nazionale* s prilogom na hrvatskom jeziku. Vjekoslav Maštrović navodi kako je iz visokih činovničkih krugova 1866. pokrenuta akcija za izdavanje autonomaškog lista *Dalmata*, kojemu je glavni zadatak suzbiti sve narodnjačke namjere, dakle, svi se natječu koji će više naštetiti hrvatskome narodu.¹¹ U složenim političkim prilikama u Dalmaciji narodni je preporod tek šezdesetih godina stvorio težnju za pohrvaćenjem općina, što je ishod političkih nastojanja narodnjaka i pravaša u desetljećima koja su uslijedila.

⁹ Usp. Tihomil Maštrović, *Nad jabukama vile Hrvatice*, Kroatističke studije, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji - Studia Croatica, Biblioteka Croaticum, ur. Radoslav Katičić, sv. 3, Zagreb, 2001., str. 95-99.

¹⁰ Usp. Martin Vrgoč *Hrvatski narodni preporod u Sinju (I)*, u: Cetinska vrla, ur. fra Josip Ante Soldo, Sinj, god. I, (1993), br. 2, str. 21-24. Vidi također: Vrgoč, *Hrvatski narodni preporod u Sinju (II)*, Cetinska vrla, ur. fra Josip Ante Soldo, Sinj, god. II, (1994), br. 1 (3), str. 3-8.

¹¹ Usp. Vjekoslav Maštrović, *Odnos činovnika prema jezičnom pitanju u Dalmaciji u preporodno vrijeme*, u: Radovi Instituta JAZU, sv. 8, Zadar, 1961., str. 45-63. Također u: Vince, nav. dj., str. 266-270. Također u: J. Bratulić, *Odjek ilirskih ideja u Sinju i kulturne veze srednje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom*, u: Franjevačka klasična gimnazija u Sinju, Radovi sa Znanstvenog skupa, 2004., nav. dj., str. 105-116.

2.2. Prva gimnazija na hrvatskome jeziku

Dok je talijanska manjina u dalmatinskim gradovima i manjim primorskim mjestima ostvarila prevlast u političkom životu, u gradiću Sinju dogodila se prevlast domaćega nad tuđinskim i "prva ruža" prave političke pobjede: sinjski franjevci ishodili su pravo kojim su u svojoj gimnaziji mogli organizirati nastavu na hrvatskome jeziku: *Carsko-kraljevski državni gimnazij* postaje godine 1854. *Javno više hrvatsko gimnazije*, prva gimnazija na hrvatskome jugu s nastavnim hrvatskim jezikom.¹² Ostvarili su to predšasnici Ante Kostantina Matasa koji su pred carem u Beču obranili svoje razloge. Sinjska je gimnazija u svojem naslovu sjedinila sve gradske škole i tako je postala nositeljicom ne samo klasičnog obrazovanja nego i svih škola i tečajnih oblika osposobljavanja za poslove u zanatima, obrtu, trgovini, ugostiteljstvu, u kojima se mladež osposobljavala za krojače, drvodjelje, kovače, zlatare, postolare, zidare, trgovce i sl.¹³ *Javno više hrvatsko gimnazije* u Sinju okupilo je znatan broj nastavnika humanističkih i prirodoslovnih znanosti, obrazovanih u carskom Beču, obogaćenih spoznajom da znanjem i iskustvom mogu biti na korist svome narodu. Jedan od njih bio je Ante Kostantin Matas, koji uz bogosloviju dovršava i studije slavistike, zemljopisa i povijesti; preuzima službu gimnazijskog profesora školske godine 1859./60., a uskoro i ravnatelja škole, jer je dotadašnji ravnatelj fra Jakov Milinović postao provincijalom. Tu je časnu dužnost vrlo uspješno obnašao punih 18 godina. Zbog zauzetosti svjetovnim poslovima napustio je franjevački red, ali je sačuvao zavjete kao biskupijski svećenik. Matas je bio poznat kao nenadmašivi govornik i propovjednik, a koliko su dragocjene njegove *Propovijedi i govori*, koje je ostavio u rukopisu, potvrđuje činjenica da su ih njegova subrača prvotno tiskali u Varaždinu godine 1912., a pretiskali i opremili kritičkim izdanjem u knjižnici *Zbornika Kačić* godine 1998.

¹² Usp. Fra Stanko Petrov, *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju*, u: Sinjska spomenica, Sinj, 1965., str. 177-188. Također u: Fra Josip Grbavac, *Stoljeće i po Franjevačke klasične gimnazije u Sinju*, u: Školski kalendar za šk. god. 1988/89, Sinj, 1989., str. 5-8.

¹³ Usp. Fra Petar Bezina, *Srednje školstvo u franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja (1735-1920)*, Split, 1989. Također u: Bezina, *Gimnazija Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja u Sinju*, u: *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju 1838-1854-1988-2004*, nav. dj., 2004., str. 131-161. Također u: Miljenko Buljac, *Državna realna gimnazija u Sinju od osnutka 1921. do 1940.*, nav. dj., 2004., str. 719-751.

2.3. Narodnjaci i autonomaši

Narodnjaci su uz brojna odricanja uspijevali održati korak sa svojim političkim protivnicima unatoč tome što nisu imali glasila u kojima bi iznosili svoj program. Stoga su vlastitim sredstvima izdavati prigodne knjižice. Autonomaši su pak uživali sve povlastice, participirali u vlasti, novcem iz državnih proračuna tiskali novine, časopise, knjige i brošure. Novinskim napisima podizali bi napetost i dovodili je do usijanja. Političkim protivnicima nisu dopuštali suradnju u svojim glasilima i časopisima. Najokrutnijim mjerama ušutkali bi narodnjake, čak i progonima. Koristili su se svim oblicima i metodama političke borbe, javnim skupovima, političkim institucijama vlasti, otvorenom agitacijom, pogromaškim tekstovima, novinskim komplotima, klevetama, moralnim denuncijacijama časnih ljudi. Prijetnjama i psovačkim nastupima u splitskom Općinskom vijeću isticao se dr. Ante Bajamonti. Poznati su i govori contea Borellija¹⁴ u Državnom savjetu koji su u novinskim komentarima slatkorječivi toliko da su prizivali lažne suze, potom tekstovi šibenskog odvjetnika Zulianija, a riječima potpore slijedili su ih i drugi, skriveni pod raznim pseudonimima. Vincenzo Duplancich zagovara tezu o Dalmaciji koja je uvijek bila talijanska, a onda se usput obrušava neistinama na zadarskog profesora Ivana Danila. Slijedeći autonomaški program, kritičkom studijom o političkim i civilnim prilikama u Dalmaciji, oglasio se Koriolan de Cerineo Lucio, a na tom tragu ustrajat će i Nikola Tommaseo u polemikama s Natkom Nodilom i Kostom Vojnovićem.¹⁵ *La Voce Dalmatica*, časopis koji su u travnju 1860. godine u Zadru pokrenuli dr. Cosimo Begna di Possidaria i Giuseppe Ferrari Cupilli, u svojoj je programskoj orijentaciji isticao potrebu za upoznavanjem Dalmacije, njezinim sveukupnim razvojem, a osobito u literarnom, znanstvenom, odgojnom, gospodarskom i drugom pogledu, kako bi se pomoću znanja ostvarili napredak i blagostanje. Glavni ton glasilu davao je dubrovački odvjetnik Kosta Vojnović, koji je feljtonom *Sulla riforma del processo civile*,¹⁶ razdijeljenim u prvih šest brojeva, postao prvim imenom lista, a suradnju je nastavio i u idućim

¹⁴ Takva 'veličina' poput contea Borellija i danas ima svoju ulicu u staroj jezgri grada Zadra!

¹⁵ Usp. Grga Novak, *God. 1860. u polemičkim spisima, Jedno poglavlje iz povijesti Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom*, u: Radovi Instituta JAZU, sv. VIII, Zadar, 1961., str. 1-43.

¹⁶ Usp. Kosta Vojnović, *Sulla riforma del processo civile (O preustroju građanske parnice)*, *La Voce Dalmatica*, br. VI, 30. VI. 1860., Zadar.

brojevima. Neumjerenom hvalom, pravim panegirikom, Vojnović je u svom članku častio Nikolu Tommasea, pozivao ga na suradnju, a to je već bio nagovještaj onog zbog čega je list pokrenut. Uvodnik 6. broju od 7. srpnja godine 1860. uznemirio je duhove, označio i raspodijelio, bolje reći, sučelio dvije struje, nagovijestio sukob koji je desetljećima poslije obilježavao politički život u Dalmaciji, pokrajini u kojoj se produbljivao jaz između autonomaša (talijanaša, tolomaša) i narodnjaka. Anonimni tekst naslovljen *Libri fondiari*¹⁷ zapravo je politički pamflet sa zahtjevom da u javnosti prevlada mišljenje kako bi i zemljišne knjige trebalo pisati talijanskim jezikom, koji je jezik učionica, ureda i javnih službi. Umjesto imenom i prezimenom, uvodnik je potpisan s tri zvjezdice, a uslijedio je kao komentar rasprave o zemljišnicama u proširenom Carevinskom vijeću, o čemu je pisao i *Wiener Zeitung*. Donosimo dio inkriminiranog teksta:

“Naš nas je Paravia nazvao Slavenima po narodnosti, Talijanima po civilizaciji. I doista malo bi se koji od nas usudio pisati ilirskim jezikom, a samo neznatan broj njemački. Župnički registri, osim vrlo malo izuzetaka, poreske knjige, notarski zapisi, svakovrsni dokumenti isključivo su talijanski pisani. Talijanski jezik je jezik javnih i privatnih poslova, škola, kazališta i novina, koje se čitaju. Na talijanskom jeziku propovijeda se riječ božja...”¹⁸

Tekst anonimnog Trozvjezdana pogodio je kao žalac svakog domoljuba, i tako je na određeni način potaknuo i one snage koje bi barem još neko vrijeme ostale pritajene. Pokrenuo je narodnjake protiv autonomaštva i talijanaštva, dominacije talijanskoga jezika, talijanskog duha i kulture. Prema navodu Grge Novaka na spomenuti se pamflet u dvama člancima objavljenim u listu *Osservatore Dalmato* kritički obrušio svećenik Ivan Danilo,¹⁹ zadarski profesor, slovničar i leksikolog, a glasoviti odvjetnik Kosta Vojnović, kojeg neki autori spominju u narodnjačkom nizu s Ignacijem Bakotićem, Antom Kuzmanićem i Natkom Nodilom (!), odveć mlako i pomirbeno dopušta ustupke “šašici talijanaša” koji provode protunarodni dio programa lista *La Voce Dalmatica* na odnarođivanju hrvatskoga čovjeka u Dalmaciji.

¹⁷ Usp. Trozvjezdana i njegov mentor Paravia, 1860: *Libri fondiari* (Zemljišne knjige), *La Voce Dalmatica*, br. VI, Zadar.

¹⁸ Grga Novak, 1961: *Povodom 100. godišnjice narodnog preporoda u Dalmaciji*, Uvodna riječ, u: Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VIII, Zadar, str. 11 (7-12).

¹⁹ Usp. Vesna Jakić Cestarić, *Ivan Danilo – političar i kulturni radnik, gramatičar i dijalektolog*, u: Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VIII, Zadar, 1961., str. 135-169.

U doba kad Matas ispisuje svoju knjižicu, Dalmacija i njezino stanovništvo u potpunom su mrtvilu. Blagi odjeci ilirizma ugušeni su apsolutizmom, utihnule su i ugašene iskre svake napredne misli. Narod je bez obrazovanja, nezaštićen od onih kojima je površna talijanska izobrazba zatupjela narodno čuvstvo, ali isto tako nezaštićen i od nositelja panslavističkih težnja. Okolnosti su okrutne: gospodarstvo je u strašnoj krizi, pomorstvo stagnira, industrije nema, a ni kapitala da bi se razvili trgovina, obrt ili poljoprivreda. Proizvodnja žitarica je nedostatna i tek je polovično pokrivala godišnje potrebe stanovništva.²⁰ Višestoljetna rascjepkanost hrvatskih zemalja, mađarizacija i germanizacija na sjeveru, islamizacija Bosne i talijanizacija Dalmacije, jasno su pokazale kako o najvažnijim hrvatskim pitanjima ne odlučuju Hrvati. Još se jednom potvrdilo da se nedaće unedogled nastavljaju, da tuđinski duh okrutno zatire vrijednosti hrvatskoga nacionalnog bića: jezik, kulturu, povijest, običaje, cjelokupni društveni život.

3. POLEMIČKE KNJIŽICE ANTE KONSTANTINA MATASA

3.1. *Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije*, Brzotiskak Dragutina Albrechta, Zagreb, 1860.

Temeljit odgovor anonimnom Trozvjezdanu dao je Ante Kostantin Matas brošuricom *Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije*, tiskanom u Brzotisku Dragutina Albrechta u Zagrebu u kolovozu godine 1860., posvećenom Državnom vijeću i državnim vijećnicima da se zauzmu za "hrvatsko-slovenski" živalj u Dalmaciji, te da se naš narod živo sjeti kako je to napisao priređivač knjige "posestrime one zemlje, u kojoj stoji zibka sve naše liepše historičke i duševne prošasnosti davne". Iako je tekst potpisan sa "X", s punom sigurnosti pripisujemo ga Ivanu Kukuljeviću.²¹ Od 1856. do 1859. Matas se u Beču susretao s mnogim istaknutim Hrvatima.²² Vjerojatno je već u Beču upoznao Ivana Kukuljevića kojeg će poslije, 1859. godine, pohoditi u Zagrebu, razvivši s njim prijateljstvo, oplemenjeno sličnim i bliskim pogledima i uvjerenjima, osobito u pitanjima hrvatskoga jezika i kulturne povijesti. U doba

²⁰ Usp. Oliver Fijo, *Narodni preporod u Dalmaciji i pomorstvo*, u: Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. VIII, Zadar, 1961, str. 171.

²¹ Fra Ante Kostantin Matas, *Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije*, Brzotiskak Albrechta, predgovor Ivana Kukuljevića, 25. srpnja 1860, Zagreb. Citati u nastavku tekstu: GD.

²² Usp. Fra Petar Bezina, *nav. dj.*, str. 7-40.

kad se Matas pripremao tiskati prvu knjižicu, navršio je 27 godina; Tadija Smičiklas imao je tek 17, a Franjo Rački 32, Ante Starčević 37, Kukuljević je navršio 44, Ivan Mažuranić 46, najstariji od njih, Ljudevit Gaj, imao je 51 godinu.

Ne mogavši u časopisima tiskati polemičke tekstove, Matas je poslao rukopis prijatelju Kukuljeviću u Zagreb, svjestan važnosti neodgodiva tiskanja, ne samo zbog aktualnog sadržaja nego i neposredna odjeka na politički pamflet u listu *La Voce Dalmatica*. Kukuljević je prepoznao vrijednosti Matasova štiva, napisao mu predgovor i o svom trošku tiskao knjižicu, najsugestivniji polemički vijenac hrvatske književnosti XIX. stoljeća.

Matas je ojačao svoje uporište činjenicom da se javnosti obraća u ime 400 tisuća dalmatinskih Hrvata, braneći tako vlastito pravo na opstojnost, na "materojezik", na samosvojnost i samobitnost. Matas govori s autoritetom zato što zastupa narodne težnje toga puka, govori s "narodnim ponos(om) čutećih domoljuba" (GD, 11). Obraća se "šaćici talijanaša", "autonomaša" i tzv. Paravijinu Trozvjezdanu čiji je "auctoritas nulla" (GD, 15), naziva ga domaćim izrodom zato što pred članovima Državnog vijeća širi lažne glase da je Dalmacija talijanska država. Matas je metodičan; svoj je tekst raščlanio u pet točaka, pet dijelova, polazeći od idejnih uporišta Trozvjezdanova pamfleta. Postupno ga raščlanjuje, a onda razložno i argumentirano pobija sve njegove navode, prikazuje ih nesuvislim buncanjem, ishitrenim i tendencioznim čarkanjem u kojem nije ni skrivena namjera da se napakosti "narod(u) slovinskoga plemena, a hrvatskoga jezika" (GD, 10).

U nazivu za narod koji živi na prostoru Dalmacije ni Matas, kao ni mnogi njegovi suvremenici nema još sasvim jasan, "izdiferenciran" stav. Matas nema potrebu dokazivati da je stanovništvo Dalmacije hrvatsko, da je jezik kojim se služi hrvatski, zato što su njime pisali Marulić, Vetranović i Hektorović, Grabovac i Katančić, Mažuranić i Preradović. Temeljno polazište oslanja se na ideju bliskosti i sloge Hrvata i Srba; na jezičnim pitanjima široko sagledanim, te na programu jačanja političkog jedinstva južnoslavenskih naroda i prožetosti njihovih jezika. Matasov nastup popraćen je nastankom, jačanjem i profiliranjem narodne stranke, čiji se politički program potpuno temeljio na bespoštednoj borbi protiv autonomastva, koje je otvoreno podržavala i branila šaćica doseljenika i talijanaša, njihovih pristaša. I u Matasovu stavu početkom šezdesetih prepoznajemo osjetljivost prema drugim narodima u južnoslavenskom zajedništvu, da ne bi doživjeli naziv "hrvatski" nametnutim, pa se stoga koristi nizom

sinonimskih izraza: "Dalmatinski slovinci", "dalmatinski sinovi", "slovinci dalmatinski", "Hrvat dalmatinski", "narod dalmatinske krunovine", "puk dalmatinski", "narod dalmatinski", "Srbo-Hrvati", "Srbo-Hrvati dalmatinski", "ogranak slovinskoga naroda", "Hrvati i Slovinci", "živahni i oštroumni dalmatinci", "jugoslavjani" te "narod slovinskoga plemena, a hrvatskoga jezika" (GD, 9-30).

Svi ti nazivi koje je Matas 1860. godine uporabio, smiruju se u etniku "Hrvat" i u kćetiku "hrvatski". Jezik pak kojim oni govore jest "materojezik" ili "jezik hrvatski". Modi "polutanskog" nazivlja šezdesetih godina otvoreno se protivio Ante Kuzmanić,²³ koji je i narod, i jezik, nazivao pravim imenima: Hrvat i hrvatski. Mirjana Gross potvrđuje "da je Kuzmanić bio do stanovite mjere Starčevićev preteča u isticanju hrvatstva",²⁴ a to, *sine ira et studio*, vrijedi i za fra Antu Kostantina Matasa. "Polutanskim" pak nazivljem do kasnih šezdesetih godina koristio se i Mihovil Pavlinović, sve do *Hrvatskih razgovora* tiskanih u Zadru 1877. godine,²⁵ ali je otad i za etnike i kćetike zagovarao isključivo hrvatsko ime ili pak atribut. Navedena prosudba ne umanjuje Pavlinovićeve prinose i zasluge u razvoju preporodne misli u Dalmaciji, jer je ne samo književnim, publicističkim djelom, uredničkim prinosima hrvatskih priloga u zadarskom *Narodnom listu*, skupljanjem i zapisivanjem narodnih pjesama diljem hrvatskih krajeva, nego i zastupničkim djelovanjem u Dalmatinskom i Hrvatskom saboru te bečkom Carevinskom vijeću ostvario naslov najzaslužnijeg preporoditelja, o čemu nedvojbeno svjedoči pravorijek književnih povjesničara.²⁶

Nadahnut Matasovim štivom, Ivan Kukuljević prihvaća urediti knjigu i o svom je trošku tiskati, te u jednom dahu godine 1860. ispisuje predgovor u kojemu ističe:

"Dalmacija, taj dragocieni alem u prstenu jugo-slovinških zemaljah, stoji sada zaboravljena i osamljena na mrtvome žalu jadranskoga mora, dočim je njegda umno u svemu prednjačila cielomu slovinškomu jugu."²⁷

²³ Usp. Vince, *nav. dj.*, str. 525-527.

²⁴ Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Institut za hrvatsku povijest, monografija, 4, Zagreb, 1973., str. 29.

²⁵ Usp. Vince, *nav. dj.*, 1990., str. 525-527. Vidi također o Pavlinovićevu odnosu prema ćirilici: Ivo Frangeš, 1987: *Povijest hrvatske književnosti*, NZ Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, str. 167.

²⁶ Usp. Jakša Ravlić, 1969: *Mihovil Pavlinović*, PSHK, knj. 33, Zagreb.

²⁷ Ivan Kukuljević (X), 1860: *Predgovor izdatelja*, u: Fra Ante Kostantin Matas, *Glas hrvatsko-slovinški iz Dalmacije*, Brzotisak Dragutina Albrechta, Zagreb (Reprint-izdanje Zbornika Kačić, Mala knjiga br. 2, ur. Fra Hrvatín Gabriel Jurišić, Split, 1989., str. 5-7).

Pozivanjem na staru slavu Dalmacije, Kukuljević je još sugestivnije prikazao jadno stanje početkom ljeta 1860., nakon desetogodišnje apsolutističke diktature. Slikama iz prošlosti ocrtao je još sumorniju sadašnjost. Car uzaludno priseže za cjelovitim ostankom hrvatske narodnosti unutar carevine jer je njegova pravda visoka za Hrvate, sasvim nemoćne da bi mu sve nužde iskazali i jade izbrojili. Za takvo su stanje izravni krivci doseljeni činovnici, koji narodu u Dalmaciji ne daju “da se naravnim putem razvija i da napreduje po svojih prirodnih sila”.²⁸ Matas pak osjeća nedostatak hrvatskih časopisa u kojima bi kulturni poslenici mogli odgovoriti na uvrede u *Rivista Dalmata* i *Voce dalmatica*, koji umjesto da tumače naše potrebe nastoje zamesti tragove hrvatskome življu u Dalmaciji iako troškove tiskanja snose naše općine, dakle živući puk. Narodni zastupnici trebali bi pred carem i svijetom pokazati kojim je narodom Dalmacija napućena. Matas upozorava kako narodni zastupnici zanemaruju narodne interese pred Državnim vijećem austrijskim.

Prvo poglavlje polemičke knjižice *Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije*, Ante Kostantin Matas usmjerava Trozvjezdvanovu pozivu na autoritet: “*Naš Paravia nazva nas slavjanskim narodom, izobraženostju Talianim*” (GD, 14). Matasu je Paravijin autoritet ništavan, Trozvjezdvanov također. Uzalud njihov trud pri dokazivanju kako smo mi krvlju “Slavjani”, a duhom Talijani. Tko bi to, pita se Matas, odbacio svoj plemeniti materinski jezik, a prigrlio tuđinski? (Usp. GD, 15-16).

Matasova rasprava temelji se na živoj, izgovorenoj riječi, pri čemu ono napisano ne smiruje strasti, jer te riječi nije pisao samo bistri razum nego i ražareno srce. Stoga čitanje polemičkog štiva mora slijediti intonacijske vrijednosti Matasove rečenice. Nije suviše isticati kako raspravu s Paravijinim Trozvjezdanom vodi pravi znalac, vješti stilist. Matas je uvjerljiv jer riječima cilja istinu. Njegovi se jezikoslovni pogledi temelje na svijesti o nenarušenom kontinuitetu hrvatskoga književnog jezika od najstarijih vremena do druge polovice XIX. stoljeća; na svijesti o njegovu iz(g)rađenom i normiranom sustavu, o njegovu izričajnom bogatstvu, slikovitosti i eufoniji, o njegovoj ljepoti, višeslojnoj uporabi. Jezik hrvatski je, tvrdi Matas: “...tvornim česticam i oblicim prebogat, zvukom sladak, izrazom kriepak i blag u isto doba, u riečih sastavljanju gibak, i svakostručnoga izobraženja sposoban, koj jur jednu književnost posjeduje, kojom, ako duševne okolovštine, pri kakvim

²⁸ Kukuljević, *nav. dj.*, str. 7-8.

ona na sviet zenù, promotrimo, i izobraženiji bi se narodi ponositi mogli...” (GD, 17).

Drugo poglavlje knjižice *Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije* Matas je usmjerio Trozvjezdanoj primjedbi: “I doisto malo bi nas usudilo se pisati jezikom ilirskim, a malo da ne jedan neznatni broj njemačkim” (GD, 17). Podmuklom dosjetkom Trozvjezdanoj ‘iznutra’ podriiva hrvatski narod u Dalmaciji, govori u njegovo ime, u ime savjesti sveukupnog narodnog bića, kao njegov pripadnik, iako u biti to nije, i tako poniženje postaje potpunim. Matas ga s lakoćom raskrinkava: “Nu tko ste Vi?” i “Koliko li vas tih Talijana imade?” (GD, 18). Potom je darežljivo izustio brojku od 15 tisuća autonomaša, od kojih je samo 800 Talijana u primorskim gradovima, a “u ostalim pak miestim Dalmacije tih Talijana neima, ter neima, izuzamši jedino činovnike, koji su više duhom nego li jezikom Talijani” (GD, 18).

Više od svega Matasa tišti socijalna nepravda. Nakon izbrojenih nevolja o danku i porezima, neimaštini i odricanju, uskraćenim školama, govori o Talijanima koji posjeduju: “...vode, umjetne vrtle i dubrave, ceste, župnike, liečnike, učionice, izobraženost, časopise i svoj službeni jezik, (...) a sebi, osobito dok nam Mamula za Namjestnika ne banu, prisvajajuć sva stipendija dalmatinskih Fonda, ne ostajuć slovinsko-hrvatskim mladićem, ako će izobraženost dobiti, ino, nego biti popim ili fratrim” (GD, 20-21).

Doista, nikakvom sociološkom studijom ne bi se na pouzdaniji način mogle utvrditi životne okolnosti u Dalmaciji u drugoj polovici XIX. stoljeća, nego što je to u knjižicama Ante Kostantina Matasa. U trećem je poglavlju Matas istaknuo pamfletistov prijedlog: “Zapisnici župnički, porezni itd. ne zvone drukčije nego talijanski” (GD, 22). Matas je u pobijanju Trozvjezdane tvrdnje istražio župničke zapisnike još iz doba Mletačke Republike i utvrdio da su pisani latinskim i hrvatskim jezikom, neki bosančicom i glagoljicom, kupoprodajni ugovori sastavljeni su hrvatskim, a zakonici talijanskim i hrvatskim jezikom. U četvrtom poglavlju navodi Trozvjezdanoj zaključak: “Talijanski je jezik javnih i posebnih poslova, učionica, kazališta, i dnevnika” (GD, 23), što Matas ne pobija, niti može pobiti. To je gola istina i najveća nevolja; ishod okrutnih okolnosti, a ne ljuta potreba, kako je prikazuju neprijatelji hrvatskoga naroda. Posljedice su dalekosežne. Talijanska prosvjeta je neprirodno stanje. Navodi da su mnogi znanstvenici, mislioci, filozofi, pjesnici pisali “*matero* jezikom”: Aristotel, Platon, Demosten, Tukidid, Ciceron, Tacit, Dante,

Tasso, Shakespeare, Byron, Goethe, Schiller, Humboldt, Puškin... Obrazovati se *matero* jezikom znači osjećati ponos i čutjeti narodnu ljubav, vlastitim uzletom i vlastitim umnim sposobnostima napredovati. Naši pak "umovi" troše svoje pero u ropskoj službi talijanskoj, što primjerom potvrđuje Nikola Tommaseo, koji je poslije ostao i bez jedne i bez druge domovine (usp. GD, 25). O kazalištu i kazališnom jeziku Matas je također ustvrdio da je talijanski, što nije za pohvalu, nego za pokudu i za stid. Kazalište je postalo sredstvo naslade čudoredno iskvaćenim talijanašima. Talijanske kazališne družine odnose goleme novčane iznose, a samo bi deseti dio bio dostatan domaćim diletantima, i oni bi mogli proslaviti "*slovinsku Thaliu*" koja bi poučno djelovala (usp. GD, 25). Dnevni listovi su talijanski; jedan je s hrvatskim prilogom, jedan pak izlazi potporom nekih općina, ali je duhom talijanski. U pripremi je još jedan, i nije teško pogoditi kojim će jezikom biti pisan, dakle, talijanskim, kojeg i oni toliko slabo znaju: "...*da pravi Talijani moradu naperiti dobro uši, ako jih žele razumijeti*" (GD, 26). No Matas se nada: "...*uhvamo se u onoga Boga, koji nas je dosad čitave uzčuvao 'de ore leonis et a cornibus unicornium' da će nas s' vremenom obdariti laptićem časopisa, u kom ćemo vam moć barem laži pobijati*" (GD, 27).

Peto poglavlje Matas upravlja primjedbi da se riječ Božja u Dalmaciji propovijeda na talijanskom jeziku. Matas ne pobija tvrdnju, ali navodi da je to pojava samo u većim gradovima i u korizmi, a u Zadru i uz neke blagdane. Pojavu obrazlaže modom, a ne kakvom potrebom. Krhki su dokazi kojima pamfletist opravdava talijanizaciju Dalmacije. Ako je zastupnik Borelli, inače zažagreni autonomas i protivnik sjedinjenja Dalmacije s ostalom Hrvatskom, pred carem izložio hrvatske potrebe, učinio je to kao stranac koji i ne razumije ljude koje zastupa. Car nije osporio pravo Hrvatima na cjelovitost u carevini ni pravo na jezik. Zar zbog šačice Talijana treba 'potalijaniti' "*dalmatinske Slovince*"? Zar bi na taj način postali sretniji, bogatiji, hrabriji? Pita se: zar bi "*talijanskim duhom opojeni habsburškoj kući vjerniji bili*?" (GD, 29). Matas se obara na Trozvjezdanove besmislice, na neukusne i drske podvale koje pogađaju čuvstva "Hrvata dalmatinskih", nego i Talijana, ako ne pretjeruju (GD, 30). Matasove uzdanice su državni vijećnici iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te iz Vojvodine. Preporučuje im se i moli ih se "da nas u ovoj zgodi ne puštaju u ruke neprijatelja naših" (GD, 30), a sam "pravedni Car" je i sazvaio Državno vijeće "...*da izpravi što je dosad krivo bilo, da oblakša onoga, kom je dosad teško bilo, da spasi od propasti onoga, koji se je na pogibiji*

nahodio" (GD, 30). Matasova knjižica izazvala je pravu lavinu smicalica koje su talijanaši priredili njemu i narodnjacima. Nakon šest mjeseci objavio je novu knjigu.

3.2. DRUGA POLEMIČKA KNJIŽICA ANTE KONSTANTINA MATASA

Šilo za ognjilo, Tisak Ljudevita Gaja, Zagreb, 1861.

Govor dr. Ante Bajamontija u Splitskom gradskom vijeću 23. prosinca 1860. godine,²⁹ u kojem se obrušio na Matasovu knjižicu *Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije*, bio je izravnim povodom nastanku druge polemičke knjižice, *Šilo za ognjilo*,³⁰ tiskane u Tisku Ljudevita Gaja u Zagrebu nepunih mjesec dana nakon Bajamontijeva istupa.³¹ Zamijetili smo i bitnu razliku u pravopisu, zapravo povratak na starije pravopisno stanje. U drugoj knjižici korektor je uznastojao u pisanju "èr" za vokalno "r", što pripisujemo samoj Gajevoj redakтури teksta.

Umjesto da dokazima ospori ili pobije Matasove navode, Bajamonti je Matasa i njegove narodnjake klevetao, nazivao neznalicama, buntovnicima i prekršiteljima slobodnih narodnih prava, a potom ih bestidno ispsovao. Matas je suzdržano i dostojanstveno otrpio ispade svojega političkog suparnika; sputavao ga je ponos i čuvstvo narodnosti i obrazovanja; no talijanska naobrazba nije bila dostatna Bajamontiju da ga odvrti od brutalnosti i psovki. U Državnom vijeću uskoro mu se povijesnim dokazima suprotstavio Josip Juraj Strossmayer,³² a člankom u *Pozoru* i Mihovil Pavlinović.³³ Ipak, sustavan odgovor ispisao mu je Matas polemičkom knjižicom u kojoj su zaiskrile rečenice potkrijepljene činjenicama i uvjerljivim dokazima, iz pera znalca, pravog erudita, ravnatelja Javnog višeg hrvatskog gimnazija, čovjeka koji će svojim životom zadobiti čast najuzoritijega građanina Sinja. Matasovu knjigu, koju je Bajamonti nazvao "*gèrstljivom*", hrvatski je puk zavolio zato što je u njoj prepoznao istinu, a taj puk svakim je danom svjesniji i osvješteniji, i sve je više ljudi,

²⁹ Usp. Grga Novak, *nav. dj.*, str. 12.

³⁰ Ante Kostantin Matas, *Šilo za ognjilo*, reprint-izdanje, Zbornik Kačić, Split, 1989. Citati u nastavku: ŠO.

³¹ Fra Josip Ante Soldo, *Fra Ante Konstantin Matas*, u: Ante Kostantin Matas, *Šilo za ognjilo*, 1989., *nav. dj.*, str. XII.

³² J. A. Soldo, *isto*.

³³ Mihovil Pavlinović, *Odgovor iz Dalmacije grofu Borelliju, državnom viećniku u Beču o pitanju hrvatskom*, *Pozor*, 1/1860, br. 39-40.

tvrdi njezin pisac "...kojim ne treba kruha iz vaše torbe, ni soli iz pod vašega klobuka" (ŠO, 7). Na početku Matas se Bajamontiju obraća izrazima časti i ljudskoga dostojanstva, titulira ga "*sjajni gospodine Načelniče splitske občine*", ali ne iz strahopoštovanja; oslovljava ga s "Ti", izvlači ga iz etničke, bolje reći iz političke skupine kojoj pripada, a govori mu u ime "dalmatinskih Hèrvata", narodnjaka, zapravo građanskoga sloja koji "od vas nismo smatrani ni kao hvale dostojni, ni kao zakoniti, iz jedinoga uzroka, jer s vami nismo od istih načela" (ŠO, 8).

Šilo za ognjilo polemička je knjižica nastala u jednom dahu, prebrzo da bi pribavila atribuciju znanstvene rasprave, premda je znanje kojim je sazdana plemenita sjaja. Matas upozorava Bajamontija na njegovu usklađenost i uigranost s Borelijem, kojom 'naslijepo' potpisuju jedan drugome misli, a spremni su na sve kako bi spriječili ujedinjenje Dalmacije s ostalom Hrvatskom. Soldo zaključuje: "Matas je Bajamontiju, a i drugima, odgovorio mnogo zrelije nego u 'Glasu...' Sam naslov '*Šilo za ognjilo*' pokazuje oštrinu sukoba koji su uzrokovali polemičke brošure. Matas je u toj knjižici nastupio kao povjesničar koji svoje tvrdnje temelji na povijesnim činjenicama što vode nužnosti ujedinjenja."³⁴

Matasova knjižica odzvanja raskošnim stilom sa snažnim metonimijama, koje govor čine još uvjerljivijim, istinitim; daju mu posebnu snagu, autoritativnost; tako taj govor prerasta u interpretaciju hrvatske povijesti, zapravo postaje ključnom povijesnom čitankom, kompendijem, nenadmašivim povijesnim štivom popraćenim neophodnom znanstvenom aparaturom, s citatima, bilješkama i povijesnim izvorima od najstarijih vremena ilirskih, od Romana "*smlaćenih i stjeranih*" u prodorima Avara, od Hrvata koji "*satrašè silu gordih Obra*" (ŠO, 15), od njihove brodarne sile "*cum multitudine navium*" (ŠO, 15), sile kojoj se začuđeno divio Konstantin Porfirogenet, pa sve do najnovijeg doba. Sve to temeljeno je na bogatoj literaturi Matasovoj, i svatko bi mu mogao zavidjeti na sjajnome društvu u kojem je 'udomaćio' Herodota, Ptolomeja, Diodora, Livija Pavinija, Gaja Plinija, Konstantina Porfirogeneta, Paula Đakona, Du Cangea, Domenica Farlatija, Ivana Lučića, Pavla Josipa Šafařika, Franju Račkog, Ivana Kukuljevića i mnoge druge.³⁵ Dolaskom u *Javni*

³⁴ Josip Ante Soldo, *nav. dj.*, str. 52.

³⁵ Opširnije: Miljenko Buljac, *Dvije polemičke knjižice Ante Kostantina Matasa i njihovi odjeci u Sinju i Dalmaciji*, u: Dani hvarškoga kazališta, ur. Nikola Batušić i dr., HAZU – Književni krug, Zagreb – Split, 2000., str. 203-220. Također u: Miljenko Buljac, 2005: *Dvije polemičke knjižice Ante Kostantina Matasa i njihovi*

viši hrvatski gimnazij u Sinju, Matas se našao u “rasadištu kulturnih poticaja” u kojem su djelovali franjevci, profesori Jakov Grubković, Špiro Tomić, Vice Šalinović, Šimun Milinović, Bonaventura Mlinar, Ivan Despot i drugi. Samostanska knjižnica pružala je široke mogućnosti obrazovanja, a iz onodobnih popisa doznajemo o Misalu iz 1604. godine (glagoljskom), 14 inkunabula od kojih su neke rijetki primjerci, potom brojnim djelima klasične literature, književnim djelima, rječnicima i slovnicama, povijesnim, filozofskim, prirodoznanstvenim i drugim knjigama.

Ante Kostantin Matas otvara povijesne stranice, zakasnjeleu poduku dr. Anti Bajamontiju, ‘veleučenom Splićaninu’, o ilirskim vremenima kojima “...prethodi dugi suton, koji je od tavisne noći jedva različan, kroz koga najbistrije historično oko nevidi ino, nego tminu” (ŠO, 10); progovara o povjesnici dalmatinskoj, o Teuti, koja da se htjela drznuti, mogla je pokoriti i Rimljane, i Grke: “...a poslim kad Rimljani, zauzdavši smilost Teutinu, gvozenim opankom stadoše na Ilirsku zemlju, kad obladanjem nesrićnog Gentia Ilirik sasma podložiše i doversiše oni veličanstveni most, priko koga prodiruć kašnje postadoše gospodarim Iztoka; da tada rimski živalj, rimska narodnost, rimska izobraženost po Iliriku se razprostrani i ukoreni, ni o tom nejma dvojbe” (ŠO, 11).

Na taj način povijest Ilirika Matas vidi u širokom kontekstu povjesnice drugih naroda i država, pa iako su izvješća o Hrvatima škrta, nipošto nije riječ o Skitima, barbarima, kako su ih, uostalom kao i ostale narode oholi Heleni i vlastohlepni Latini nazivali. Matas tvrdi da su slavenska plemena u Iliriku obitavala “od prazemana”. Potvrdu tome ne nalazi samo u Herodotovim navodima imena iliričkih gradova koje su porušili Obri: “Bila Zora, Mukar, Vodaj, Plaviš, Tergeste, Pola, Gradus itd.” (ŠO, 11), nego i u svjedočenju ‘oca historije’ da na “obalama od Baltičkog ili Vendičkog mora stanovahu Enetos = Vindi, Slovinci, koji u tvrdoj verigi naselbina (colonie) dopirahu do Jadranskog mora i jantaron (elektron) tèrgovahu s Gèrcim i Phoeničanim” (ŠO, 11-12).

Livije pak svjedoči da se “...za Tarquinia Prisca iz današnje Francuzke izseliše (se) Vlasi (Gali), koji u 4. stolitju prija Isukèrsta udariše na Podunavje, ter brez sumnje raskidoše onu povorku

odjeci u Sinju i Dalmaciji, I. i II. dio, Cetinska vrila, ur. fra Josip Ante Soldo, god. 13, (2005), br. 26, str. 29-35 te god. 14, (2006), br. 27, str. 15-18. Također u: Miljenko Buljac, *Šilo za ognjilo. Druga polemika knjižica Ante Kostantina Matasa u kontekstu preporodnih odjeka u Sinju i Dalmaciji*, Cetinska vrila, ur. fra Josip Ante Soldo, god. 14, (2006), br. 28, str. 15-19.

Slovinskih naselbina, prisilivši nike da se uklone za Tatre, a druge da se zavuku u kèršne Illirske gore...” (ŠO, 12).

Od onih Hrvata koji su pred Obrima napuèili otoke tijekom vremena postali su Hrvati čakavci, a s njima se stopilo življe romansko i helensko. Obri koji su razorili i opustošili 40 dalmatinskih, ilirskih i prvotno antièkih gradova 597. godine, nisu uspjeli zadugo ostati. Bizantski car Heraklij, oslabljen nakon ratova s Perzijancima, obratio se *'slovinskom'* plemenu Hrvatima, nastanjenim iza Karpatskih gora i, tvrdi Matas, obećao im: “Dalmaciju, ako odtle Obre iztiraju. Hèrvati na to pristanu i nakon višegodišnjeg slavodobitnog rata Obre stranom izkoreniše, stranom podjarmiše i tečajem vikova pohèrvatiše” (ŠO, 13). Matas pobija Carrarinu tvrdnju da u Dalmaciji “imade do jedanaest naroda” (ŠO, 13), i dopušta da ih po krvi ima i više, ali “sudeć po kèrvi i po jeziku, mi nemamo u Dalmaciji nego jedini narod: Hèrvatski, koji govori hèrvatski, a po uplivu okolovštine umi govoriti talijanski” (ŠO, 14).

Ante Kostantin Matas traga za istinama ovoga svijeta iz hrvatske povjesnice kako bi autoritetom znanstvenika osporio pravo Bajamontiju i Borelliju da raspolažu sudbinom naroda hrvatskoga. Hrvatska prava na Dalmaciju nisu izmišljena nego istinita: Dalmacija je sve do godine 1409. ujedinjena s Hrvatskom i Slavonijom; s njima je dijelila isti ustav i višeg gospodara – kralja ugarskoga (usp. ŠO, 5). Ako se Dalmacija godine 1797., tvrdi slikovito Matas, “Austriji u krilo baci, to učini bezuvitno iz ljute nevolje, da se tim anarhiji konac učini” (ŠO, 4). Bilo je to doba, tvrdi Matas, kad ni moćniji narodi nisu mogli utjecati na vlastite sudbine, pa tako ni hrvatski narod godine 1814. kad ga je protivno raspoloženju puka Austrija ponovo ugrabila.

Na tragu Matasovih razmišljanja Grga Novak je analizirao narodni udes hrvatski: “O sudbini Dalmacije odlučivalo je u srednjem vijeku plemstvo, o političko-državnoj pripadnosti god. 1409. kupoprodaja, god. 1537., 1699. i 1718. ratovi, godine 1797. sporazum između Napoleona i Austrije, 1805. poraz Austrije, a 1814. poraz Napoleonov. Nikada nije narod pri tome sudjelovao. Godine 1860./61. uzeli su Dalmatinci svoju sudbinu u svoje ruke i ušli u borbu, u kojoj će, poslije velikih napora i žrtava, poslije muka i krvi, stradanja i smrti, revolucije i rata konačno pobijediti!”³⁶ Matas ističe da Dalmacija mora raspolagati pravom hoće li se združiti s ostalom Hrvatskom ili neće, a Hrvati griješe

³⁶ Usp. Grga Novak, 1961., *nav. dj.*, str. 4. (1-43).

zato što nisu ustrojili propagandu za sjedinjenje svojih zemalja jer im je to dopuštala Carska diploma od 20. listopada 1860. Matas optužuje Bajamontija da je spriječio odlazak izaslanika na Bansku konferenciju u Zagreb, i tako je ne samo osporio i pogazio njihova građanska prava, nego je podvalama i lažima širio razdor i podjarivao mržnju, a uvredama i klevetama nanosio štetu narodnjačkim težnjama da hrvatski narod oslobode jarma tuđinske vlasti. No najgore od svega jest da se Bajamonti neovlašteno i bez ikakvih prava stavljao na čelo dalmatinskih općina i tako ugrozio njihovu samostalnost. Šesnaest općinskih glavara za prijevaru nije ni znalo, a njihovi varkom ishođeni potpisi na 'protesti' kojom je Bajamonti mahao u Beču postadoše njegovim moćnim sredstvom. Prosvjedi prevarenih poglavara bili su uzaludni, a autonomaši su smišljali nove oblike zastrašivanja puka vladavinom 'Kroata'. Protiv toliko silovite protuhrvatske propagande na početku šezdesetih godina mogli su ustati samo osviješteni domoljubi, koji su, poznajući svrhu svoje djelatnosti, znali pronaći put. Ante Kostantin Matas dovršio je prijepor s Bajamontijem zreloom, argumentiranom raspravom i tako je nadržastao obzorja očekivanja svojeg vremena. Govoreći tom autonomašu - talijanašu postao je opomenom i onima koji su dotad dopuštali bilo kakvu dvojbu.

"Gospodine! mi kakav mu drago ustav, kakav mu drago politični život imali, s kim mu drago sruženi bili, kakav mu drago jezik govorili, čiji mu drago podložnici bili, mi ćemo se vazda Dalmatincim zvati, dok živiti budemo na ovom dilu zemlje, koga stari Rimljani, a nakon njih vas sridnji i novi vik Dalmacijom zvaše. Ali tih Dalmatinaca kao naroda nejma, već samo u glavam vas Dalmatinskih Taliana, koji pod tim geografičnim imenom vašu talijanštinu zaklanjate i protiva svakoj zakonitosti i protiva duhu vrimena hoćete, da joj izključivo vladanje nad nami odèržite" (ŠO, 10-11).

I u drugoj polemičkoj knjižici Matas se potvrdio visoko osviještenim Hrvatom iz Dalmacije. Odlučno se sućelio sa svim pokušajima autonomaša - talijanaša da hrvatski jezik ne postane službenim jezikom: "Vi možete nadimat se koliko vam drago, Hèrvatstvo u Dalmaciji se je probudilo i jur zagazilo stazom svog vlastitog razvitka, slideć ne samo svitlost Talijanske prosvite već i onu, od Talije izobraženijih naroda Europejskih, kao Nimaca, Francuza, Engleza. Misli o Hèrvatstvu od 1840. u Dalmaciji posijane i dosad porasle, već nevehnu! Mlado svećenstvo Dalmatinsko sasvim jih je prigèrlilo, a i mladi naraštaj u obće u sèrce ih je ukorenuo, ter jih trieznenim ponášanjem i dubokim naukom

hrani i goji. Zarad toga vi biste gospodo Dalmatinski Talijani! najveću zaslugu prid domovinom, narodom i Europom stekli, kad biste ovo probuđeno Hèrvatsko čuvstvo i Hèrvatsku prosvitu onim blagom i onim svitlostima, što jih iz talijanske prosvite izcèrpiste, podapèrli, ter tako već jednom svoj narod naravnim načinom prosvitlili i na čestitiju došasnost odgojili i pripravili” (ŠO, 24).

Matas je jasno upozorio kako Hrvati ne žele, niti će dopustiti da svoj jezik zapostavljaju u odnosu na tuđinski, talijanski, i zato su spremni učiniti sve kako bi mu vratili dignitet službenog, te da u tome nikakvog “svetogrđa” nema, a ako ima, onda su upravo Talijani učinili još veće svetogrđe kad odbaciše izobraženi latinski, a prihvatiše svoju “lingua volgare”, koji je tada bio na početnom stupnju razvoja. Razboritim prosudbama Matas učvršćuje svoja logička uporišta, a krhkim Bajamontijevim postavkama učvršćuje svoju intelektualnu nadmoć i autoritet, promiče dostojanstvo ljudske osobe koje je iznad nečijeg znanja, moći i sposobnosti. Hrvatski značaj priznali su mnogi talijanski književnici, tvrdi Matas i navodi što su o *hrvatskome jeziku* pisali Zan Battista Giustinian i Angelo Diedo: “...njihov je materinski jezik tako sladak i mio, da kakono je Toskanski cvit i najplemenitiji i najbolji govor Talianski...” (ŠO, 16).

Matas ističe pravo većine, brojnijeg seoskog stanovništva da ovlada svojom sudbinom, a kao zagovornik i dobar poznavatelj pučkih potreba, odbacuje autonomaške programe koji mogu donijeti samo nesreću narodu.³⁷ Uspješnom obranom hrvatskih posebnosti Matas navodi da su mnogi naši ljudi na polju znanosti i umjetnosti ovjenčani lovor-vijencima za potomstvo i za domovinu. Vrhunac obrazovanja jest, tvrdi Matas “kad čovik, čuvstvom svog ponosa i svoje vlastite narodne svisti potaknut, diluje na korist svoje vlastite otačbine i svoje narodnosti...” (ŠO, 18), pod uvjetom, dakako, da to ne bude na štetu drugima; samo tako u Dalmaciji može nestati samovolje tuđinskoga duha, talijanskog bezakonja, mogu se vratiti hrvatske pravice i stare “konštitucije”, stare županije. Matas je jasno artikulirao ideju o hrvatskim povijesnim pravicama i državotvornosti, i tako istodobno s dr. Antom Starčevićem otvorio najvažnije poglavlje novije hrvatske povijesti, ali i započeo djelatnost koja je zahtijevala uključivanje u političku borbu, u kojoj je opće dobro stavljao ispred vlastite promocije.

U zaključnom stavku *Šilo za ognjilo* oživljava i dašak novoga vremena optimističnom vizijom budućega. Lako je zamijetiti

³⁷ Usp. J. Grbavac, *nav. dj.*, str. 194.

kako je uporište svih Matasovih zauzetosti uvijek ono vjersko i domovinsko, ono najuzvišenije – ozarenost humanizmom u kojem je nalazio smisao života, vrhunac slavlja ljudskog razuma. Matas ističe kako ni jedan europski narod nije od godine 1836. toliko uznapredovao kao hrvatski. Oživjelo je čuvstvo njegove narodne svijesti, razborita težnja za dostignućem zdrave slobode, inteligencije, višeg stupnja obrazovanja, vjere, kulturnog ophođenja i osobito čuvstva o dostojanstvu ljudske osobe. Takvih tonova i poleta u razdoblju apsolutizma sasvim je nedostajalo, a nedostajat će ih i kasnije u dugoj i bespoštednoj borbi za ujedinjenje hrvatskih zemalja i ostvarenje državotvornih prava. O tome je budan sanjao Ante Kostantin Matas u osvit šezdesetih devetnaestog stoljeća.

4. PUBLICISTIČKI RAD U KONTEKSTU PREPORODNIH KNJIŽEVNIH NASTOJANJA

Kad je godine 1848. osmeročlana skupina hrvatskih intelektualaca, polihistora i poliglota, već potvrđenih znalaca pera, stigla sa *Zahtijevanjima naroda* pred osamnaestogodišnjeg austrijskog cara Franju Josipa, koji ih je pozorno saslušao, nije ni slutila da će taj zbudjeni mladač, nakon stišanih oružanih pobuna, apsolutističkim mjerama ukinuti sva demokratska i politička prava, učiniti upitnim sve stečevine te prouzročiti zastoj i zamiranje svih oblika društvenog i nacionalnog života iz preporodnog razdoblja. Čak je i nakon sloma apsolutizma hrvatska politička zbilja zadugo ostala konfuznom. Ni tada nisu iskorištene mogućnosti oko ujedinjenja svih hrvatskih zemalja koje je već spomenuta Carska diploma iz 1860. skromno otvarala, a uskoro je čak dvjema nagodbama hrvatska opstojnost čvrsto vezana uz Beč i Peštu.

Takve okolnosti otvaraju bitno drukčiji pogled na onodobne književne dosege. Mnogi su hrvatski intelektualci krenuli putem Ivana Mažuranića, koji je svoj literarni talent prestao razvijati u pjesničkim oblicima i posvetio se publicistici, pišući političke spise, proglose, političke iskricе, programe, predstavke, okružnice i brojna pisma, što mu je uz državničke poslove u potpunosti otimalo i trošilo životne energije. Za Frangeša je "Mažuranićev profetički spis *Hrvati Mađarom*, jedan od literarno najvrednijih biblijskim stilom pisanih tekstova koji su se tada javili u Europi".³⁸ Pedesetih

³⁸ Ivo Frangeš, 1987: *nav. dj.*, str. 161.

se godina lirsko pjesništvo razvijalo u Preradovićevoj sjeni, a dramski pokušaji u Demetrovu kanoniziranom modelu. Novelistika je puno skromnija; prevladava uglavnom "pseudopovijesna i hajdučko-turska".³⁹ Uz Starčevićeve novele (*Selski prorok*, 1852.), za apsolutizma su se pojavila samo još tri naslova.⁴⁰ Starčevićev literarni izlet bio je kratka daha; a u publicističkim je prinosima ubrzo pronašao iskupljenje. Prvi pokušaj romana većemo uz ime Jurja Matije Šporera, *Strast i bludnja* (1851.). Krešimir Nemeć i Ivica Matičević navode samo pet naslova objavljenih prije Šenoina *Zlatarova zlata* (1871.), nastalih od 1863. do 1868. godine.⁴¹ Bilo je to doba koje je zahtijevalo ljude spremne na žrtvu za opće dobro, nacionalno svjesne i odlučne. Zagreb je postupno stvarao udruge i građanska društva, intelektualnu elitu okupljenu oko časopisâ: *Kolo* (1842.-1853.; poslije s prekidima), *Arkiva za povjeshnicu jugoslavensku* (1851.-1875.) *Neven* (1852.-1858.) i Gajeve obnovljene *Danice* (1853.).

"U 'Nevenu' je započela životom sustavna književna kritika (Adolf Veber), književna estetika (Ivan Macun), izvorna novelistika (Tombor, Bogović), polemika (Antun Starčević), itd."⁴² Ojačalo je zanimanje za jezik i jezikoslovlje. Adolf Veber Tkalčević sastavlja niz gramatika: *Latinska slovnica* (1853.), *Ustroj ilirskog jezika* (1856.), *Skladnja ilirskoga jezika* (1859.) i *Slovnica hrvatska* (1871.), Antun Mažuranić: *Slovnica hrvatska* (1857.), a Bogoslav Šulek važna leksikografska djela: *Njemačko-hrvatski rječnik* (1860.) i *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* (1874/75).⁴³

U desetljeću skromnih književnih prinosa intelektualci se usmjeruju znanosti, osobito novim znanstvenim područjima, i publicistici, čiju vrijednost književni povjesničari poput Frangeša, Jelčića i Maštrovića često povezuju s književnim talentom.

³⁹ Krešimir Nemeć, 1997: *Antologija hrvatske novele*, Biblioteka antologija, ur. Josip Pavičić, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, str. 7.

⁴⁰ U doba apsolutizma tiskane su još samo tri knjige novela: Mirko Bogović: *Frankopan* (1851.), Janko Jurković: *Ulomci iz lomna i kršovita života jednog starovjerskoga pučkoga učitelja – Pavao Čuturić* (1855.) te Josip Freudenreich: *Graničari* (1857.).

⁴¹ Miroslav Kraljević, *Požeški dak* (1863.), Dragojla Jarnević, *Dva pira* (1864.), Ivan Krstitelj Tkalčić, *Severila* (1866.), Blaž Lorković, *Ispovijesti* (1868.) i Mate Vodopić, *Tužna Jele* (1868.).

⁴² *Isto*, str. 161-162.

⁴³ Usp. Ljudevit Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, drugo, prošireno izdanje, Znanje, Zagreb, 1965., str. 9-175. Također u: Lj. Jonke, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Izvanredno izdanje, ur. Vlatko Pavletić, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 83-191.

Oslonivši se na uporišta ključnih sastavnica Matasove polemičke i publicističke proze, na njihovu snagu i sugestivnost, koje su bile predmetom istraživanja ovog članka, zaključujemo kako idu uz bok vodećim publicističkim prinosima početkom šezdesetih godina. Stav se može učiniti pretencioznim, ali je potvrđen i pouzdan. Upitnom ostaje tek činjenica da je Matas u 28. godini otiskao dvije polemičke rasprave u zasebnim knjižicama, te da su se njegovi publicistički prinosi time dovršili, izuzmemo li posthumno otisnute govore i propovijedi.

5. ZAKLJUČAK

Ovaj članak imao je namjeru prikazati ključne sastavnice Matasovih polemika pisanih u formi rasprava, utemeljenih na izvanrednom poznavanju povijesnih i drugih izvora. Izravnim obraćanjem i logičnim, misaonim sučeljavanjem, ozbiljnim pristupom i dosljednosti, snagom sugestivnosti te uvjerljivosti dokaza, Matasovi prinosi zaslužuju naslov uzornog publicističkog štiva na početku hrvatskoga preporoda u Dalmaciji. Njihova je vrijednost tim veća što su pravodobno usmjerili narodnjačke snage protiv tuđinskih interesa, a kulturom dijaloga premašili očekivanja u kontekstu onodobnih zbivanja. Nastavak su u najboljem smislu Vitezovićevih povijesnih rasprava, na kojima su svoja pera oplemenili Ljudevit Gaj, Ivan Mažuranić, Ivan Kukuljević, Ante Starčević, Franjo Rački, Mihovil Pavlinović - skupina uglednih autora koji su se potvrdili visokim estetskim dosezima svojih novinskih članaka, brošura i povijesnih rasprava; tom nizu dopisujemo ime Ante Kostantina Matasa. Upravo je šezdesetih godina, prema Dubravku Jelčiću, započelo "zlatno doba hrvatske političke književnosti",⁴⁴ koje je trajalo do polovice dvadesetog stoljeća. Polemičke knjižice *Glas hrvatsko-slovenski iz Dalmacije* i *Šilo za ognjilo te novo*, dopunjeno izdanje *Propovijedi i govori*, zalag su trajnih vrijednosti koje ne bi smjele tek usput prizivati spomen na Matasa. Povijest hrvatske književnosti, a osobito kulturna povijest, neprijeporno imaju zadaću vrjednovati njegove književne i kulturološke prinose, provesti klasifikaciju onodobne književne publicistike, upravo zato što je izostavljen u povijesnim pregledima književnosti, i što je književnim povjesničarima nepoznat, tako da

⁴⁴ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Biblioteka hrvatske povijesti, ur. Josip Pavičić, Sinkronijske tablice Ivica Matičević, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 1997., str. 124.

ga ne spominju ni Vodnik, Kombol, Barac, Frangeš, Živančević, Šicel, Prosperov Novak, kao ni drugi autori koji su pisali povijesne rasprave o odjecima preporoda u Dalmaciji. Tiskanje djela, znanstveni skup koji je tek pokrenuo zanimanje i skromni zbornik radova nedostatni su za zasluge kojima je Matas trajno zadužio hrvatsku političku publicistiku, a svojim skladnim djelom i djelovanjem promicao najuzvišenije domovinske zadaće, razbuktao plamen narodnog preporoda u Dalmaciji i ponio naslov jednog od najzaslužnijih Hrvata druge polovice XIX. stoljeća.

SUGGESTIVENESS AND POWER OF MATAS' POLEMICAL
DISPUTES AT THE BEGINNING OF CROATIAN
NATIONAL REVIVAL IN DALMATIA

Summary

Father Ante Konstantin Matas (1833.–1884.), in turmoil of 60s of XIX century, deserved the title of a resolute supporter of Croatian national revival in Sinj and Dalmatia; he was the most zealous, determined defender of the entire Croatian culture. He was the grammar school head-master of Javni viši hrvatski gimnazij in Sinj, and, at the end of his life, in Dubrovnik too; he was also a councillor populist in the municipality of Split. Matas' polemical booklets: *Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije* (1860) and *Šilo za ognjilo* (1861) are founded on reliable historical and other sources, and by the power of evidence they surpass the scientific debates. Since they have not been mentioned in the historical literary reviews and are not widely known, they require classification, new evaluation and assessment. The aim of this article is to show the most important components that make them a suggestive polemical, i.e. journalistic, reading piece of Croatian literature.

Key words: *polemical reading, publicist writing, revival, Italianization, language defender, dialogue.*